

Rapport 30 2018

Kulturhistoriske registreringar

Detaljregulering for utviding av Meland gravplass
Meland kommune

Forord

Etter omorganiseringa av kulturminnevernet i 1990 vart regionalt kulturminnemynde overført til fylkeskommunane. I Hordaland fylkeskommune er det Fylkeskonservatoren som utfører det kulturminnefaglege arbeidet. Tiltaksområda vert sjekka ut i høve til arkivopplysningar om kjente automatisk freda kulturminne (eldre enn 1537). Det vert òg gjort ei kulturminnefagleg vurdering om det må gjerast arkeologiske registreringar i felt.

Den arkeologiske registreringa i felt har som mål å finne ut om planlagde tiltak vil kome i konflikt med automatisk freda kulturminne. I den grad tiltak kan få konsekvensar for nyare tids kulturminne vil desse òg bli kort omtalte.

Denne rapporten er utarbeidd på bakgrunn av arkeologisk registrering i felt. Rapporten gjev opplysningar om arbeidsomfang, utstrekning og karakter av registrerte kulturminne, og om planlagde tiltak kjem i konflikt med automatisk freda kulturminne.

Innhald

1. Samandrag.....	1
2. Bakgrunn	1
3. Kulturminne og kulturmiljø – nokre sentrale omgrep	1
4. Metode.....	3
5. Området	4
6. Tidlegare funn - kjende automatisk freda lokalitetar.....	6
7. Undersøkinga.....	7
8. Nyare tids kulturminne	14
9. Konklusjon	16

Figurliste

Figur 1. Oversikt over dei arkeologiske periodane.	2
Figur 2. Oversiktskart med planområdet markert med lilla.	4
Figur 3. Oversiktskart over planområdet.	5
Figur 4. Fordeling av eigedom innanfor planområdet.	5
Figur 5. Planområdet med oversikt over kulturminne i nærområde.	6
Figur 6. Liste over sjakter.	7
Figur 7. Oversiktskart. Steingardar markert med blå ring og framheva i foto.	8
Figur 8. Planområde med eigedomsgrenser og sjakter.	9
Figur 9. Sjakter på gnr. 16, bnr. 5, 37.	10
Figur 10. Oversyn gnr. 16, bnr. 5, 37, etter registreringa.	11
Figur 11. Oversyn gnr. 16 bnr. 5, 37. Bilete mot A.	11
Figur 12. Gnr. 16 bnr. 5 og 37 med sjakter. Bilete mot A-NA.	12
Figur 13. Gnr. 16, bnr. 5 med målepunkt i myra.	12
Figur 14. Gnr. 17, bnr.14 med tre målepunkt i myra.	13
Figur 15. Arbeidsfoto gnr. 17, bnr. 3. Bilete mot NV.	14
Figur 16. Terreng på gnr. 17, bnr. 3. Bilete mot SV.	14
Figur 17. Steingard mot sør på gnr. 17, bnr. 19. Bilete mot S-SV.	14
Figur 18. Steingard på nordvestleg del av gnr. 17, bnr. 3. Bilete mot NA.	14
Figur 19. Oversikt gnr. 16, bnr. 5 med opne kanalar framhev med oransje sirkel.	15
Figur 20. Rydningsrøys på gnr. 16, bnr. 5. Bilete mot V-NV.	15
Figur 21. Opne kanalar på gnr. 16, bnr. 5. Bilete mot SA.	16

For feltfoto visast det til HFK sitt fotoarkiv «FotoStation».

1. Samandrag

I samband med detaljregulering for utviding av Meland gravplass, gnr. 16, bnr. 5, 37 og gnr. 17, bnr. 3, 14, 16, 19 i Meland kommune, har Fylkeskonservatoren ved Hordaland fylkeskommune gjennomført ei arkeologisk registrering med siktemål å kartleggje eventuell konflikt med automatisk freda kulturminne i planområdet. Registreringa vart utført frå 29.10.2018 til 01.11.2018 av Ailén Moltu Frækhaug og Louise Bjerre Petersen. Rapport er skriven av Louise Bjerre Petersen.

Under registreringa vart det opna 16 sjakter med gravemaskin, ingen av dei var funnførande. Dessutan vart delar av området overflateregistrert. Det vart ikkje påvist automatisk freda kulturminne innanfor planområdet.

Av nyare tids kulturminne vart det påvist to steingardar og fire rydningsrøyser.

2. Bakgrunn

Bakgrunnen for den arkeologiske registreringa er forslag til detaljregulering for utviding av Meland gravplass i Meland kommune. Oppstart av planarbeidet vart varsla i brev datert 19.03.2018. Det var frå før ikkje kjend automatisk freda kulturminne i planområdet, men på bakgrunn av tidlegare registrerte funn i nærområda og dei topografiske forholda, vart planområdet vurdert til å ha potensial for funn av automatisk freda kulturminne. Hordaland fylkeskommune varsla difor arkeologisk registrering i brev datert 11.05.2018. Saksnummer i saka er 2018/9625.

3. Kulturminne og kulturmiljø – nokre sentrale omgrep

Kulturminne er konkrete spor etter menneske som levde før oss. Dei omfattar òg stader det er knytt historiske hendingar, tru eller tradisjonar til, jf. kulturminnelova § 2, 1. ledd. Kulturminne kan til dømes vere hus, gravhaugar, tufter, båtar og vegar. Desse kan vere frå tidlegare tider eller frå vår eiga tid.

Med *kulturmiljø* er meint eit område der kulturminne er ein del av ein større heilskap eller samanheng. Kulturmiljø kan til dømes vere ein bydel, eit gardstun med landskapet ikring, eit fiskevær eller eit industriområde med fabrikkar og bustader, jf. kulturminnelova § 2, 2. ledd.

Eit stort tal med verdifulle kulturminne er freda. Gjennom kulturminnelova er kulturminne frå oldtid og mellomalder (inntil år 1537), ståande bygningar eldre enn 1650 og samiske kulturminne eldre enn 100 år automatisk freda. Lova inneheld òg eigne lovføresegner om vern av skipsfunn. Kulturminnelova § 4 inneheld ei liste av ulike typar kulturminne som er automatisk freda. I kulturminneforvaltninga vert det også ofte skilt mellom automatisk freda kulturminne, også kalla fornminne og nyare tids kulturminne.

Arkeologiske periodar		Ukalibrert BP	Kalibrert BC/AD
Eldre steinalder	Tidlegmesolitikum (TM)	10 020 – 8900 BP	9500 – 8000 BC
	Mellommesolitikum (MM)	8900 – 7690 BP	8000 – 6500 BC
	Seinmesolitikum (SM)	7690 – 5230 BP	6500 – 4000 BC
Yngre steinalder	Tidligneolitikum (TN)	5230 – 4700 BP	4000 – 3300 BC
	Mellomneolitikum, periode A (MNA)	4700 – 4100 BP	3300 – 2600 BC
	Mellomneolitikum, periode B (MNB)	4100 – 3800 BP	2600 – 2300 BC
	Seinneolitikum (SN)	3800 – 3500 BP	2300 – 1800 BC
Bronsealder	Eldre bronsealder (EBA)	3500 – 2900 BP	1800 – 1200 BC
	Yngre bronsealder (YBA)	2900 – 2440 BP	1200 – 500 BC
Eldre jernalder	Førromersk jernalder	2440 – 2010 BP	500 – 0 BC
	Romertid	2010 – 1680 BP	0 – 400 AD
	Folkevandringstid	1680 – 1500 BP	400 – 570 AD
Yngre jernalder	Merovingartid	1500 – 1210 BP	570 – 780 AD
	Vikingtid	1210 – 1000 BP	780 – 1030 AD
Mellomalder	Tidlig mellomalder		1030 – 1150 AD
	Høgmellomalder		1150 – 1350 AD
	Seinmellomalder		1350 – 1537 AD

Figur 1. Oversikt over dei arkeologiske periodane.

Dei fleste automatisk freda kulturminna er enno ikkje registrert. Det er ulike årsaker til dette. Mest vanleg er at dei ligg skjult under dagens markoverflate, eller at kulturminna er så overgrodd at dei ikkje lenger er synlege. Det kan òg skuldast at ein aldri har leita etter kulturminne i desse områda. Ettersom kartfesting og registrering av automatisk freda kulturminne aldri vil bli fullstendig, er ein i offentleg forvaltning og arealplanlegging avhengig av den informasjonen og dei data kulturminnevernet får fram gjennom registreringsarbeidet. Ved planlegging av offentlege og større private tiltak pliktar den ansvarlege å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk freda kulturminne, jf. kulturminnelova § 9. Ved andre tiltak som inneber endra arealbruk og inngrep i marka, er det arkeologiske undersøkingar etter § 11 i kulturminnelova som skal sikre at både kjente, og hittil uregistrerte automatisk freda kulturminne ikkje blir øydelagde som følgje av eventuelle brot på § 3 i kulturminnelova.

Kulturminne frå nyare tid (yngre enn 1537) har meir eller mindre stor verneverdi, men er med unntak av ståande bygningar eldre enn 1650 i utgangspunktet ikkje automatisk freda. Dei kan verte freda etter § 15 i kulturminnelova eller verte regulerte til vern med heimel i plan- og bygningslova. I SEFRAK-registeret er kulturminne frå før 1900 (hovudsakleg ståande bygningar) registrert. I nokre områder er òg kulturminne frå etter 1900 SEFRAK-registrert.

4. Metode

Sidan forhistoriske spor etter menneske ofte ikkje er synleg på markoverflata, vil registreringsmetoden vanlegvis innebere graving manuelt med spade, prøvestikking, eller ved hjelp av gravemaskin, maskinell flateavdekking. I område kor ein reknar med funn av synlege kulturminne vert det søkt i overflata. Ofte vert fleire metodar nytta på ei og same registrering. Kva metode som er vald avheng av topografi, høgd over havet og kva type kulturminne ein reknar med å kunne påvise.

Prøvestikking er den mest nytta metoden for å påvise kulturminne frå steinbrukande tid, men kan også nyttast til å påvise yngre kulturminne. Ved bruk av denne metoden sonderar ein fyrst med eit jordborr etter lausmassar. Ved påvising av lausmassar grev ein så prøvestikk med spade. Prøvestikka er om lag 40 x 40 cm. Den oppgrave massen under torva vert vassålda i såld med 4 millimeter maskevidde. Slik vil funn av reiskap og avslag etter reiskapsproduksjon vere lett å finne.

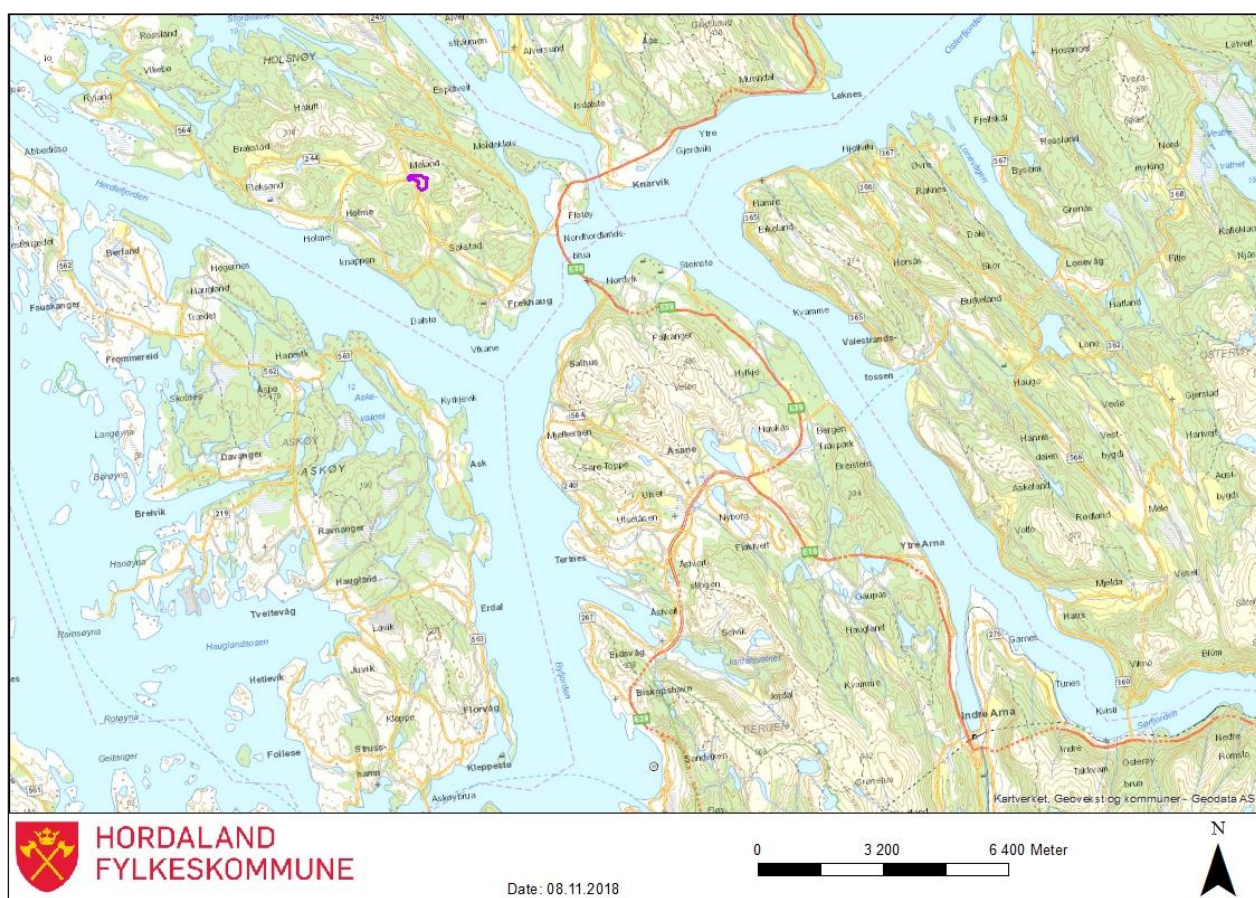
Maskinell flateavdekking er ein arkeologisk registreringsmetode ofte nytta til å påvise automatisk freda kulturminne i dyrka mark. Metoden går ut på at ein fjernar jordlag med gravemaskin ned til undergrunnen eller til uforstyrta lag med funn av forhistoriske spor. Når den overdekkande jordmassen blir fjerna av gravemaskina, følg arkeologane maskina og reinsar fram den avdekka flata for å påvise spor etter forhistorisk aktivitet. Slike spor er til dømes stolpehol og veggriller etter hus, kulturlag, ulike typar nedgravingar som kokegroper, eldstadar og graver, samt fossile dyrkingslag og ardspar etter forhistorisk jordbruk. Ved registreringa vert det opna opp søkesjakter i kring tre meters breidde og i varierende lengde.

Ved overflater registrering blir området som skal undersøkast synfare systematisk med tanke på synlege kulturminne. Synlege kulturminne kan vere gravminne, hustufter, steingardar, geilar, vegar og vegfar, runesteinar, helleristingar, bergmalingar, jakt- og fangstanlegg, kolgroper, jernvinneanlegg, hellarar, steinbrot, bygdeborgar etc.

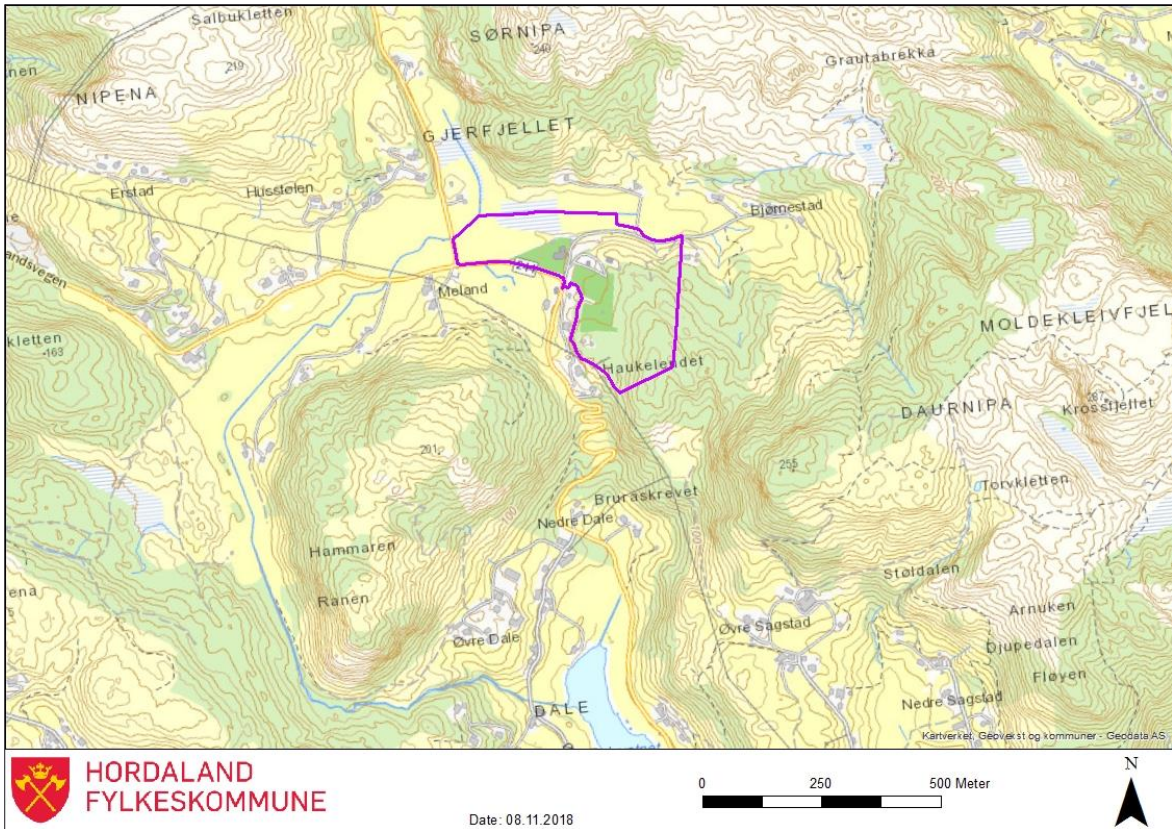
På bakgrunn av kunnskap om tidlegare kjende kulturminne i området, terrenget og nærleik til sjøen kunne ein vente å finne spor frå bronsealder, jernalder og mellomalder i planområdet. Ved registreringa vart det prøvestukke og søkt i overflata etter synlege kulturminne.

5. Området

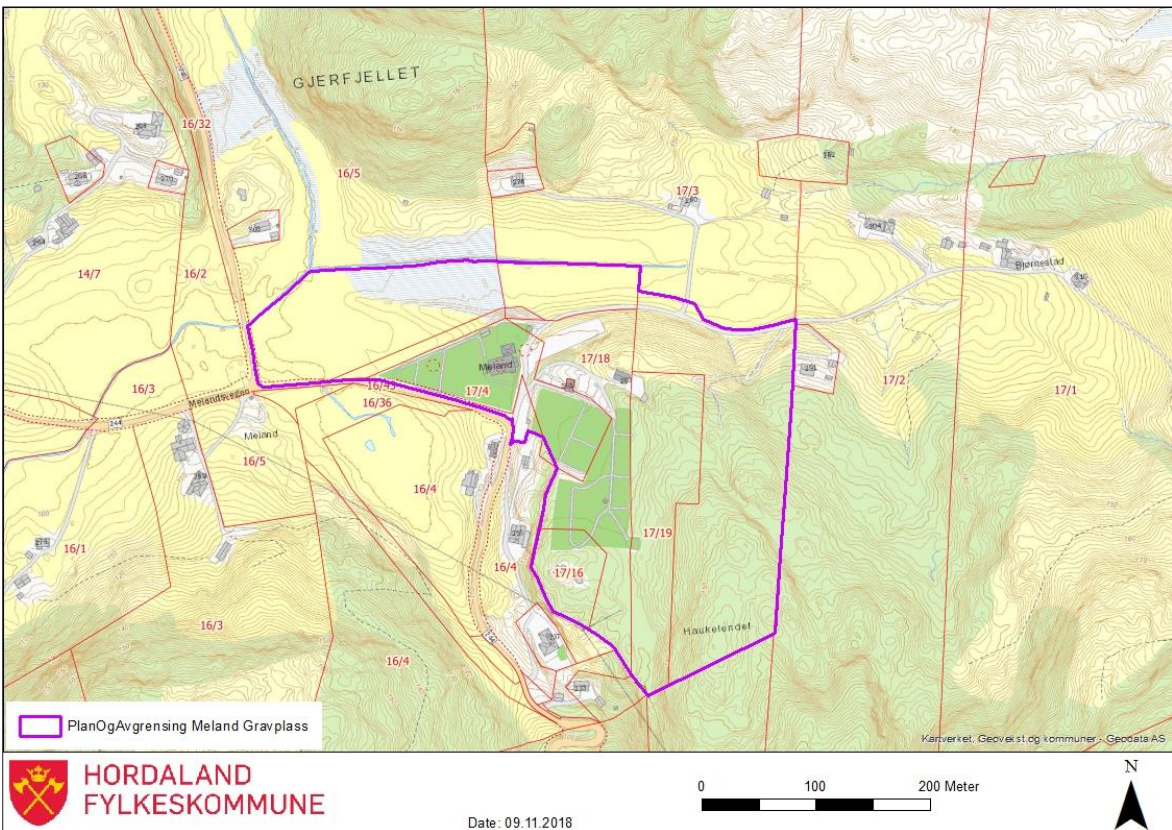
Planområdet omfattar Meland gravplass og Meland kyrkje, jordbruksareal nord for kyrkja (gnr. 16, bnr. 5 og 37 og gnr. 17, bnr. 14) og skog- og turterreng aust og sør for gravplassen (gnr. 17, bnr. 3, 18 og 19). Jordbruksarealet er myrlendt, med nokre tørre ryggar og knausar.

Figur 2. Oversiktskart med planområdet markert med lilla.

Figur 3. Oversiktskart over planområdet.

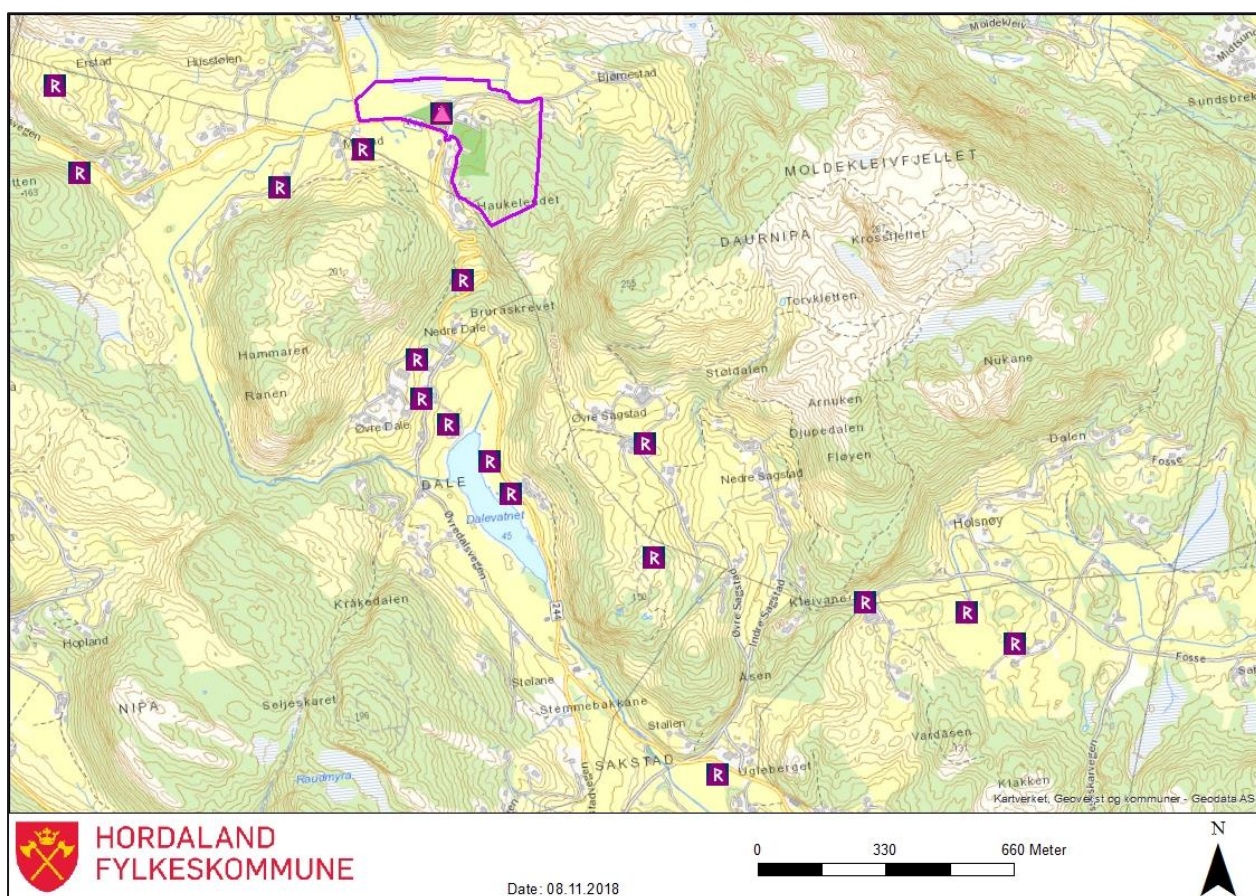

Figur 4. Fordeling av eiedom innanfor planområdet.

6. Tidlegare funn - kjende automatisk freda lokalitetar

Innanfor sjølve planområdet er det frå før ikkje kjent automatisk freda kulturminne, men i nærområde er det kjent fleire automatisk freda kulturminne (fig. 5). Kulturminna er registrert i Riksantikvaren sin kulturminnedatabase «Askeladden».

Sørvest for planområdet ligg Meland middelalder kyrkjegard, etablert i samband med den no rivne mellomalderkyrkja (Askeladden id. 156372). Særleg mellomalderkyrkjestaden understrekar høg potensial for funn av automatisk freda kulturminne i området.

Figur 5. Planområdet med oversikt over kulturminne i nærområde.

I området frå Meland kyrkje ned til Frekhaug er det registrert 10 forhistoriske gravminne (fig. 5). Nokre er fjerna, medan andre fortsatt kan sjåast i terrenget. Blant gravminna finn ein mellom anna gravrøyser, gravhaugar og fleire flatmarksgraver. Desse er hovudsakeleg datert til yngre jernalder og merovingartid. Gravene har vore rikt utrusta - i tre av desse vart det funne øks, spjut, sverd o.a. (Askeladden id. 106127, 106126, 106145), og i to av gravene er det funne armringar, glasperler, bronsenyklar og ovale spenner (Askeladden id. 106147, 106131).

Utover desse funna er det gjort fleire lausfunn, mellom anna økser og klebersteinsauser (Askeladden id. 222977, 222984, 222985). Til saman viser funna at området har vore i kontinuerleg bruk over ein lang tidsperiode.

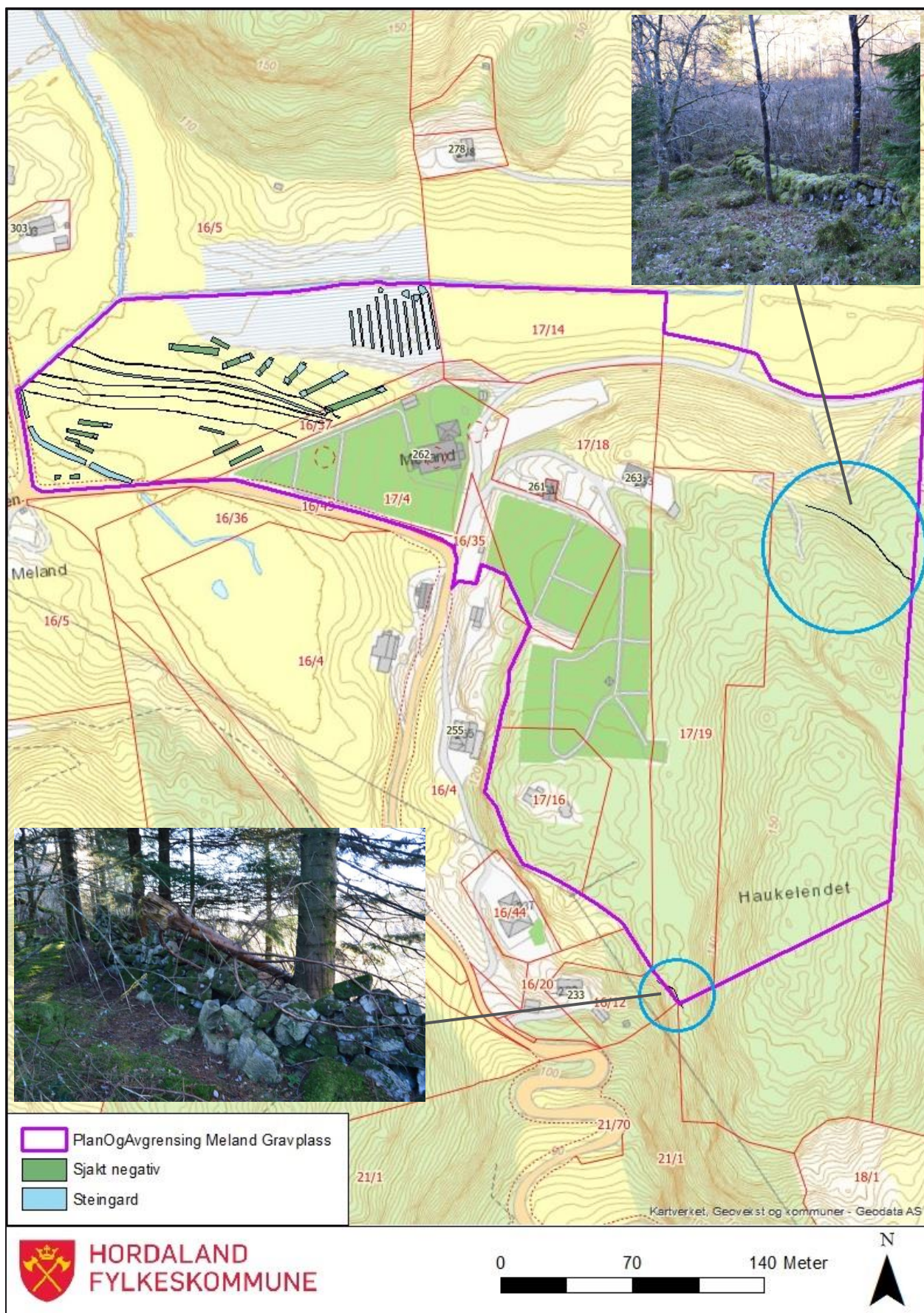
7. Undersøkinga

Den arkeologiske registreringa vart utført 29.10-01.11.2018 av Ailén Moltu Frækhaug og Louise Bjerre Petersen. Under registreringa vart det sjakta med gravemaskin på gnr. 16, bnr. 5 og 37. Det vart til saman grave 16 sjakter, der alle var funntomme (negative). Det vart ikkje sjakta på gnr. 17, bnr. 14 fordi potensialet for funn av forhistoriske kulturminne vart vurdert til å vere lågt.

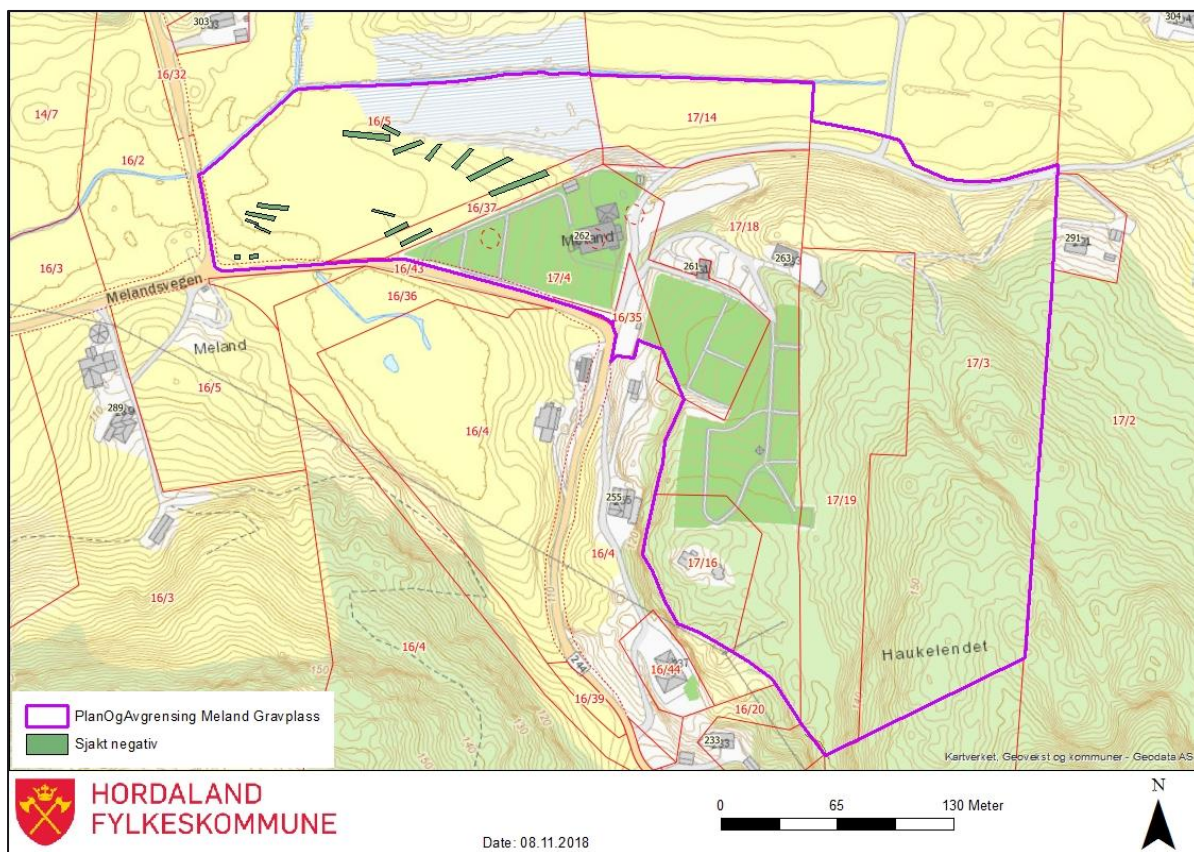
Sjaktnr.	Lengde (m)	Bredde (m)	Djupn (cm)	Orientering	Gnr/Bnr
1	34	3	20-70	NA-SV	16/37, 16/5
2	27	2,5	20-80	NA-SV	16/5
3	15	3	15-50	NA-SV	16/5
4	12	2,5	10-60	NA-SV	16/5
5	17	3	10-50	ANA-VSV	16/5
6	26	3	10-50	NA-SV	16/5
7	19	2	10-45	NA-SV	16/37
8	14	2,5	10-30	NA-SV	16/5
9	13	1,5	10-15	NV-SA	16/5
10	10	2	10-20	NV-SA	16/5
11	18	2,5	10-35	A-V	16/5
12	17	2	10-35	A-V	16/5
13	9	1,5	15-35	NV-SA	16/5
14	7	1,5	15-45	NV-SA	16/5
15	5	2	100	A-V	16/5
16	3	2	30-40	A-V	16/5

Figur 6. Liste over sjakter

I området på gnr. 17 bnr. 3, 14, 16, 19 vart det overflateregistrert og sondert med jordbor. Her vart det funne to steingardar. Den eine ligg i grensa mellom gnr. 17, bnr. 3 og 19 og gnr. 16, bnr. 12, og den andre i den nordaustlege delen av planområdet, i grensa mellom gnr. 17, bnr. 2 og 3, med utstrekning inn på gnr. 3. Begge er målt inn og er vist på figur 7, 16 og 17.

Figur 7. Oversiktskart. Steingardar markert med blå ring og framheva i foto.

Figur 8. Planområde med eigedomsgrenser og sjakter.

Maskinell flateavdekking på gnr. 16, bnr. 5 og 37

Gnr. 16 bnr. 5 og 37 ligg på ei flate nord og nordvest for Meland kyrkje. Bnr. 37 ligg inst mot steingarden som femner om kyrkjegarden, medan bnr. 5 dekker heile flaten og er delt av vide kanalar/elver, som er delvis steinsatt. Ein av kanalane avgrensar planområdet mot nord (fig. 8). Det vart grave 16 sjakter på eigedomen (fig. 6 og 9). Alle var funntomme.

Massane i sjaktene er generelt samansett av berg i ein ende og i motsett ende myr eller ei grøft. Undergrunnen består av raudbrun, finkornet sand, i fleire av sjaktene med silt iblanda (sjakt nr. 1-8, 10). På ryggen som går diagonalt frå kyrkjegarden mot nordvest er undergrunnen tør og fin (fig. 12). Det vart også grave på to andre knausar. Her var undergrunnen lik dei fyrste seks sjakter, men enkelte sjakter viste seg å vera veldig påverka av vatn, og undergrunnen vart difor gråblå og veldig silthaldig (sjakt nr. 9, 11-14). Dei siste sjaktene (nr. 15 og 16) består av djup mørkebrun myr.

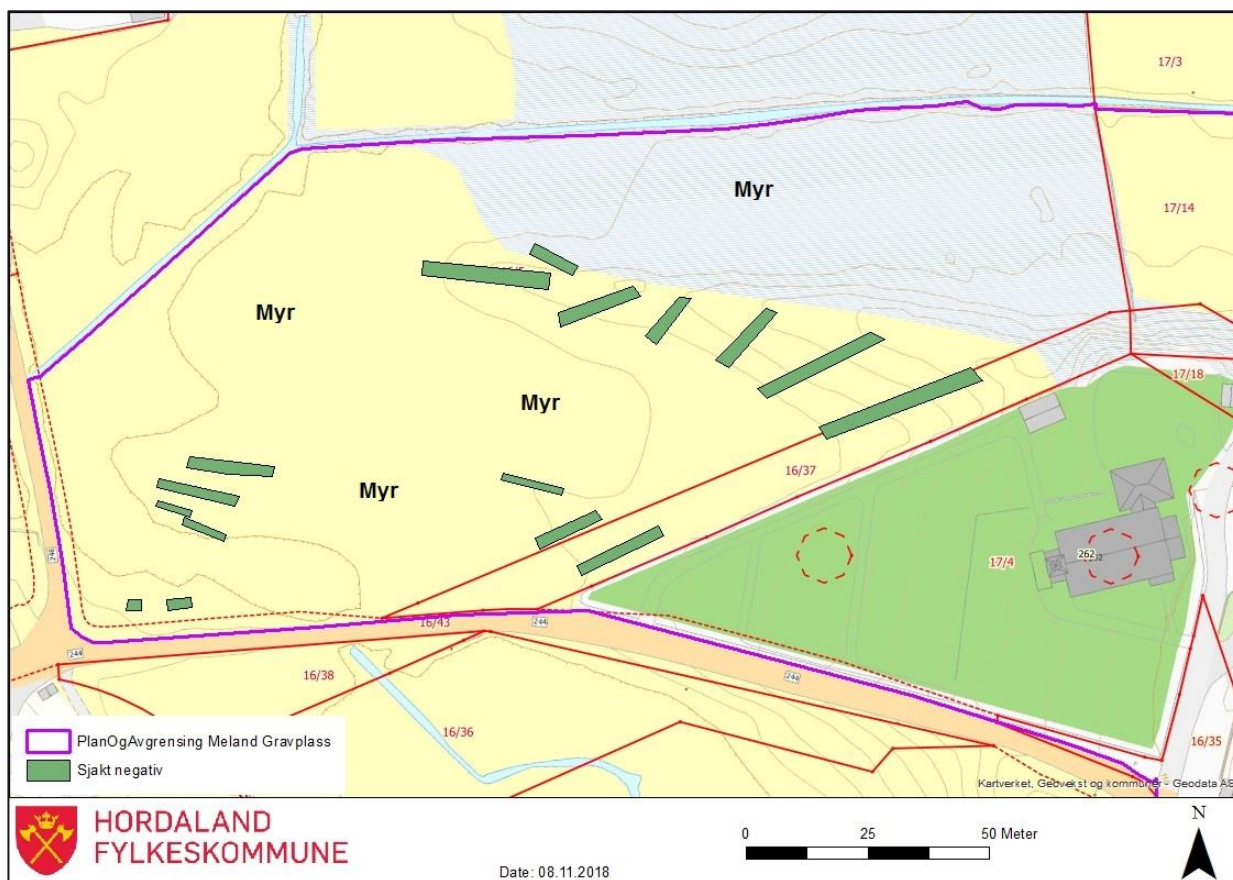
Før utskiftinga på 1850-talet bestod store delar av flata av myr. Sjaktene vart difor plassert på stadar som synest å ha vore tørre. Etter utskiftinga vart det lagt veiter i myra og jorda vart dyrka

opp. I dag ligg det fleire eldre kisteveiter på tvers av jordet og alle er i bruk (fig. 10). Disse leiar mellom anna vatn vekk frå kyrkjegarden. I den nordaustlege delen av jordet vart det registrert ei rekke av opne kanalar som leier vatn vekk frå kyrkjegarden. I tilknytning til desse ligg ei gruppe rydningsrøysar (sjå kapittel 8).

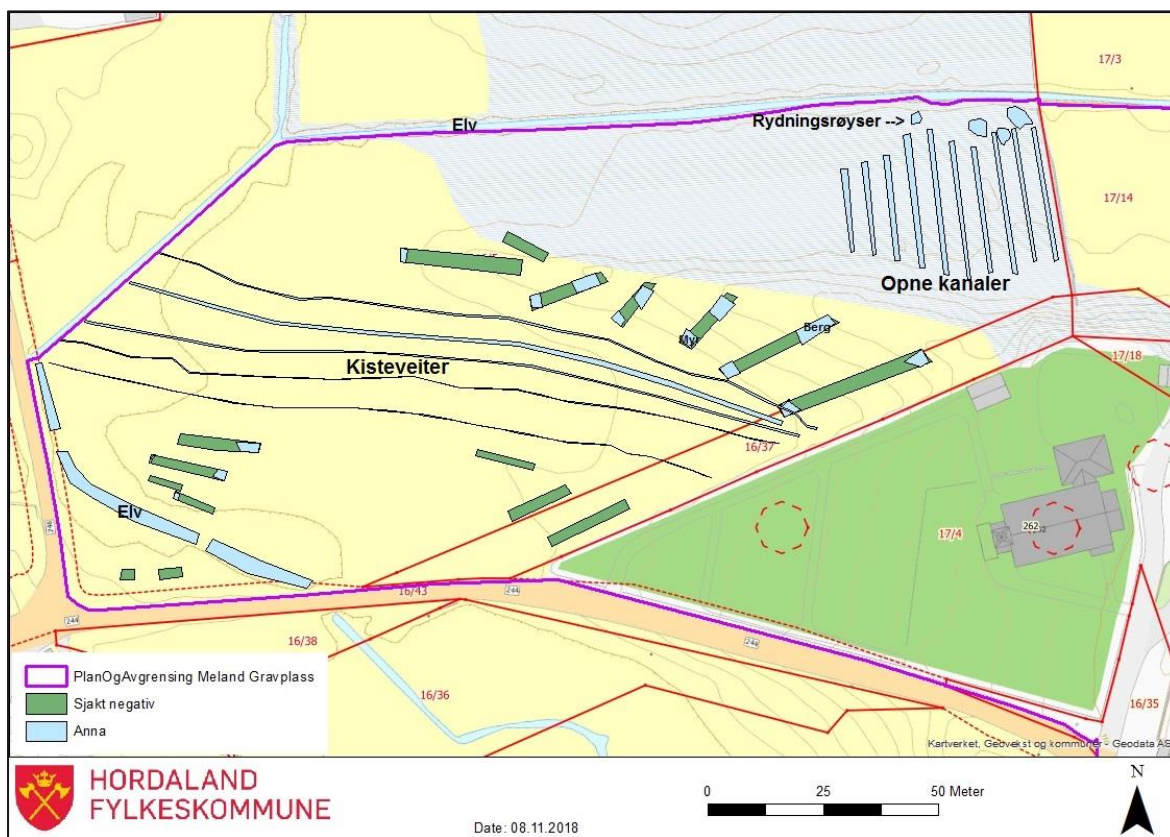
Fordi myra truleg var djup vart denne målt med eit jordbor som kan forlengjast. På fire punkter i myra vart det målt følgjande djupne (fig. 13):

1. 80 cm
2. 90 cm
3. min. 100 cm
4. 80 cm

Sidan myra er mellom 80 og minimum 100 cm djup og kisteveitene låg på tvers av myra, vart sjakting i myra nedprioritert. Massane frå sonderboret bestod av mørk svartbrun organisk masse som er karakteristisk for myr.

Figur 9. Sjakter på gnr. 16, bnr. 5, 37.

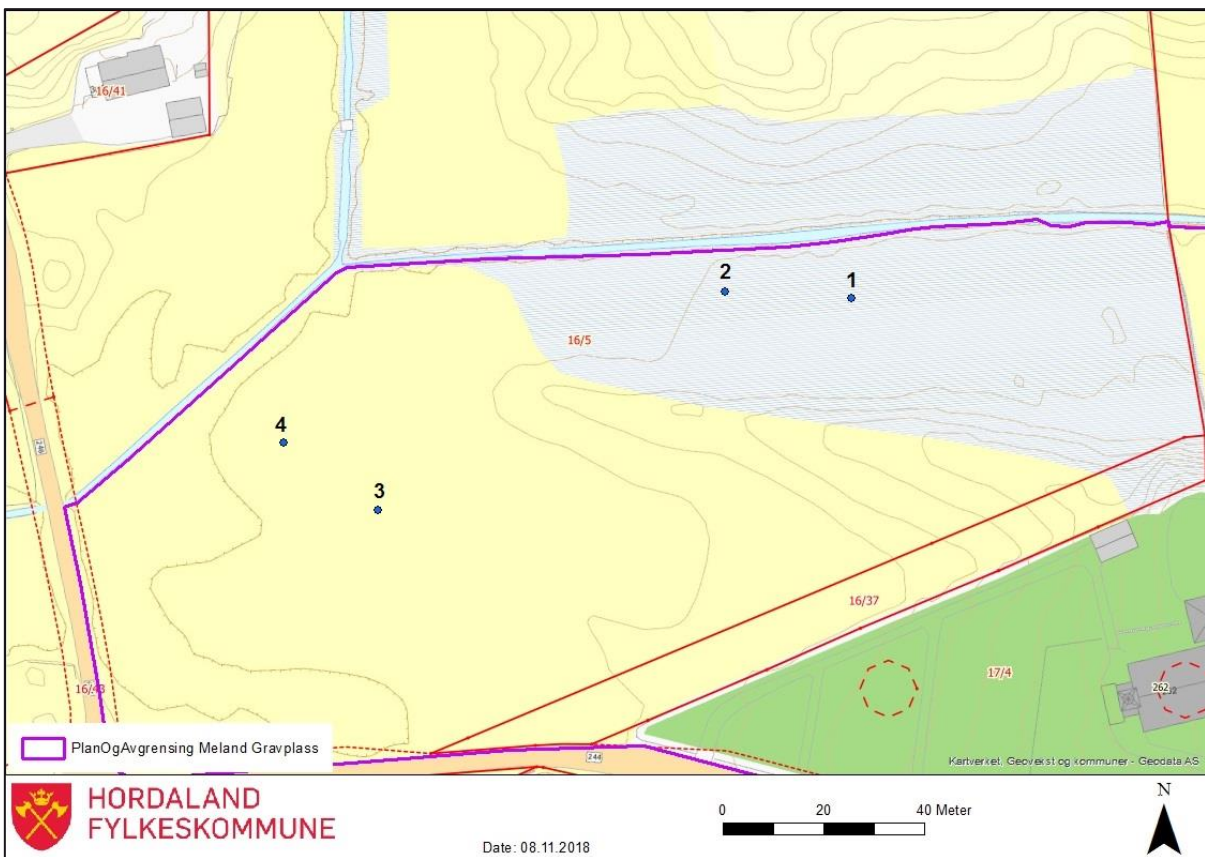
Figur 10. Oversyn gnr. 16, bnr. 5, 37, etter registreringa.

Figur 11. Oversyn gnr. 16 bnr. 5, 37. Bilete mot A.

Figur 12. Gnr. 16 bnr. 5 og 37 med sjakter. Bilete mot A-NA.

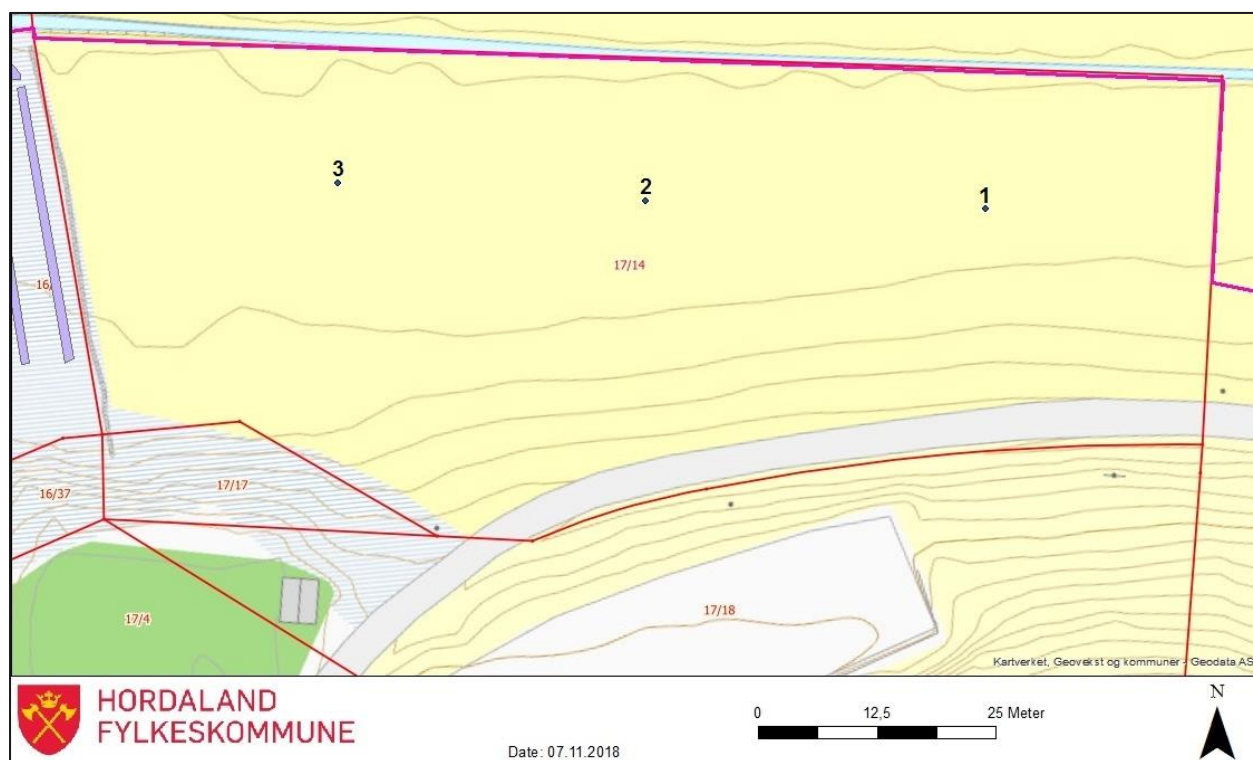
Figur 13. Gnr. 16, bnr. 5 med målepunkt i myra.

Undersøking på gnr. 17 bnr. 14

Eigedomen er lett skrånande ned i mot elva. Grunneiger har munnleg informert at han i 1996 har lagt ned nye grøfter med 5 meters mellomrom i myra. Djupna på myra vart målt for å vurdere om det var potensial for at finne massar. Det vart sondert med sonderbor med ekstra lengd på tre punkt på eigedomen, og djupna på jordsjikt vart vurdert (fig. 14). Målinga var:

1. 150 cm
2. 100 cm
3. 200 cm

Då myra er djup vart det uaktuelt å sjakta på eigedomen. Massane i stikkene var mørkebrune med mykje torv.

Figur 14. Gnr. 17, bnr.14 med tre målepunkt i myra.

Overflatesøk på gnr. 17, bnr. 3, 14, 16, 19

I den austlege delen av planområdet ligg det skog- og turterreng. Vegetasjonen i dette området er prega av lauv- og bartre med myrhaldige parti (fig. 15, 16). Under overflateregistreringa vart det ikkje registrert automatisk freda kulturminner, men to steingarder vart dokumentert og målt inn (fig. 7, 17 og 18).

Figur 15. Arbeidsfoto gnr. 17, bnr. 3. Bilete mot NV.

Figur 16. Terreng på gnr. 17, bnr. 3. Bilete mot SV.

Figur 17. Steingard mot sør på gnr. 17, bnr. 19. Bilete mot S-SV.

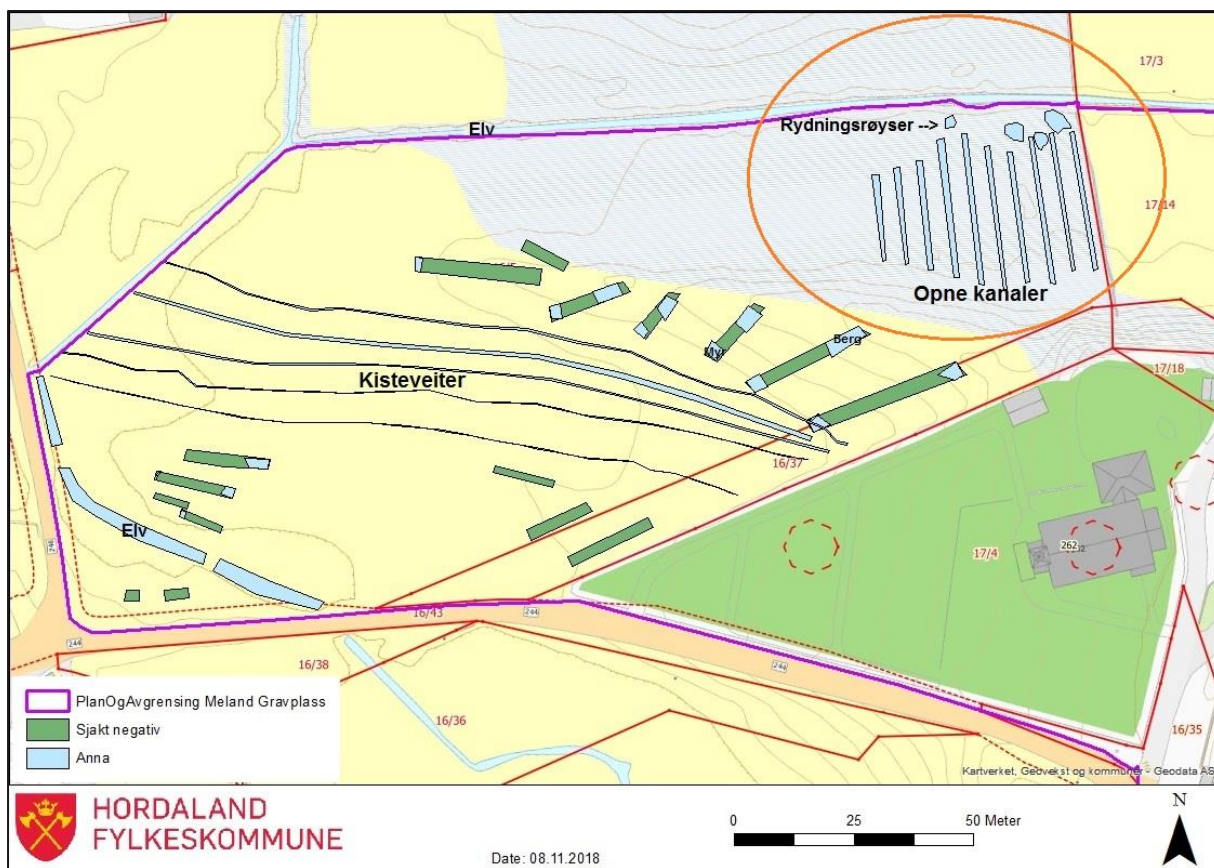

Figur 18. Steingard på nordvestleg del av gnr. 17, bnr. 3. Bilete mot NA.

8. Nyare tids kulturminne

I planområdet vart det funne fleire ulike spor etter aktivitet i nyare tid. I bygdeboka for Meland står det at flatane på Meland ikkje vart dyrka før alle gjekk saman om at senke elva og leggje den i kanalar i årane kring 1903 (Kleiveland & Homlong 2004:408). På gnr. 16, bnr. 5 vart det under registreringa funne ei rekke opne kanalar som vurderast til å vera eldre (fig. 19, 21). Dessa kunne vert grave for hand og er orientert ut mot elva. I nærleiken av dei opne kanalar vart fire rydningsrøysar registrert, dessa var dekkja av mose (fig. 19, 20).

Sist må kisteveitene nemnes, på flaten på gnr. 16, bnr. 5 sjåast langstrakte søkk i terrenget. Desse leiar vatn vekk båe frå marken og frå kyrkjegarden.

Figur 15. Oversikt gnr. 16, bnr. 5 med opne kanalar framhev med oransje sirkel.

Figur 16. Rydningrøys på gnr. 16, bnr. 5. Bilete mot V-NV.

Figur 17. Opne kanalar på gnr. 16, bnr. 5. Bilete mot SA.

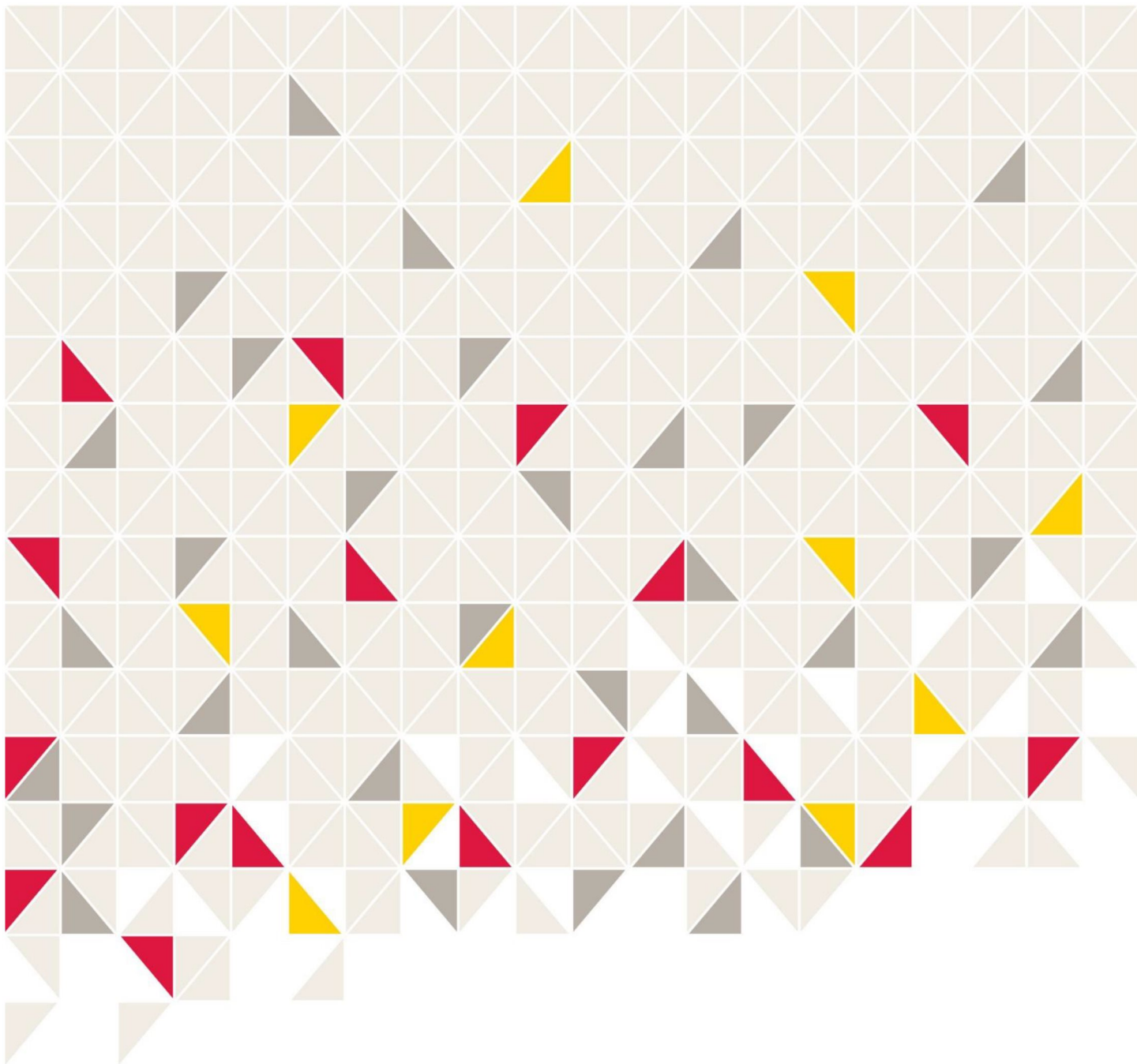
9. Konklusjon

Den arkeologiske registreringa i samband med detaljregulering for utviding av Meland gravplass i Meland kommune vart gjennomført i perioden 29.10-01.11.2018. Ved undersøkinga vart det ikkje gjort funn av automatisk freda kulturminne som kjem inn under § 4 i kulturminnelova.

Litteratur

Kleiveland, G. & Homlong, B., 2004: *Mellom bakkar og berg: gard og ætt i Meland*. Meland kommune og Selja forlag. Førde.

Riksantikvaren sin kulturminnedatabase «Askeladden» <https://askeladden.ra.no>.

Agnes Mowinckels gate 5
Postboks 7900
5020 Bergen
Telefon: 55 23 90 00
E-post: hfk@hfk.no
www.hordaland.no

Hordaland fylkeskommune har ansvar for å utvikle hordalandssamfunnet. Vi gir vidaregåande opplæring, tannhelsetenester og kollektivtransport til innbyggjarane i fylket. Vi har ansvar for vegsamband og legg til rette for verdiskaping, næringsutvikling, fritidsopplevingar og kultur. Som del av eit nasjonalt og globalt samfunn har vi ansvar for å ta vare på fortida, notida og framtida i Hordaland. Fylkestinget er øvste politiske organ i fylkeskommunen.

